

УДК 72.033.4(477)16/19

Віра Мельник

ДЕРЕВ'ЯНІ ДЗВІНИЦІ СКОЛІВЩИНИ

Стаття присвячена проблемі, пов'язаній зі збереженням дерев'яних архітектурних сакральних пам'яток Сколівщини. Зроблено спробу нового бачення й узагальнення сакрального мистецтва, а саме дзвіниць, як одного з найцінніших у цьому плані регіонів Карпатського краю – Бойківщини, котрий має особливі заслуги в галузі дерев'яної архітектури.

Ключові слова: Сколівщина, Бойківщина, сакральне мистецтво, дерев'яні дзвіниці, архітектура.

На цілому просторі Європи найбільша кількість, найцінніших зразків, дерев'яного будівництва збереглися на Україні. На Сколівщині і Турківщині у XVIII ст. відбувався процес створення нового типу сакрального об'єкту, тобто проходила своя західноукраїнська інтерпретація вертикальної композиції церковної споруди. Цей процес тривав майже два сторіччя і закінчився тим, що в цих двох районах сформувалось своє оригінальне об'ємно-планувальне вирішення, яке пізніше дістало назву «церкви бойківського типу, бойківської школи» [20, с.256].

До перлин Бойківського сакрального мистецтва відносяться не лише церкви, а й дзвіниці. Їх на Сколівщині збереглося не менше ніж церков, адже біля кожної дерев'яної церкви стояла дерев'яна дзвіниця, яка інколи виконувала роль в'їзних воріт.

Мета статті – дослідити процеси будівництва та розвитку дерев'яного сакрального мистецтва Сколівщини, а зокрема дзвіниць.

Історіографія сакрального дерев'яного будівництва дзвіниць Бойківщини представлена у працях В.Щербаківського [24], А. Лушпинського [14], В. Залозецького [7], В. Січинського [18–19], М. Драгана [5], Г. Логвина [13], П. Юрченка [25], Р. Могитича [16], А. Данилюка [4], М. Грушевського [3],

Д. Антоновича [1], В. Слободяна [21], І. Грабара [2]. Проте, у них ми не зустрічаємо описів окремих дзвіниць. Це праці, які стосуються загальної характеристики сакральної дерев'яної архітектури.

Детальні описи окремих дзвіниць Сколівського району, знаходимо у авторів, які більше звертаються до опису церков та дзвіниць. Серед них праці І. Думинця [6], З. Матисякевича [15], Т. Левицького [12], С. Сродника [22], В. Кармазіна-Коковського [11].

Важливе значення при вивченні дерев'яних дзвіниць Сколівщини займає дерев'яна дзвіниця в місті Сколе, поряд з церквою святої Параскеви. Вона добре вписується в церковний ансамбль. Будівля дзвіниці говорить про особливу давність архітектурних форм. Монументальна будівля міцної конструкції з довго тривкого матеріалу не потребувала частого ремонту. Крім того дерев'яна конструкція дзвіниці дозволяла частково вставляти новий матеріал, не змінюючи зовнішнього вигляду. Таким чином, архітектурна форма дзвіниці змінювалася значно повільніше, ніж форма церкви, затримуючи свій архаїчний, замковий характер. Можна зробити висновок, що дзвіниця постала значно раніше – XVI–XVII ст. [4, с. 168].

Дзвіниця розташована в південно-західному куті подвір'я. В порівнянні до церковного будинку, – це не велика прямокутна споруда, по вертикалі поділена на два яруси, перекрита наметовим дахом. Нижній ярус дзвіниці зрубної конструкції, верхній – каркасної закінчується відкритою галереєю. Згідно напису на одвірку, збудував її майстер Сень Шлоковець в 1760 році і відноситься вона до дзвіниць типу «четверик на четверику», де нижній ярус зрубний, а верхній – високий каркасний, перекрита чотирисхилим дахом. Дзвіницю оперізує піддашшя, яке поставлене на консолі випусків вінців зрубу [20, с.256]. Вона цікава також тим, що здавна виконувала роль в'їзних воріт на подвір'я до церкви.

Невід'ємною частиною церковного ансамблю в селі Коростів є дзвіниця, яка знаходиться у південно-східному куті подвір'я. Це квадратна двоярусна споруда, де нижній ярус виконаний в зрубній конструкції, а верхній – каркасний. Нижній ярус відділений від верхнього великим піддашшям і перекритий наметовим верхом, який добре кореспондується з наметовими верхами церкви [20, с.256].

На північному заході, вище по рельєфу від церкви святого Василя в селі Риків, знаходиться дерев'яна двоярусна, квадратна в плані, дзвіниця. Вона відноситься до типу дзвіниць «четверик на четверику», верхній ярус якої перекритий восьмигранним наметом і коміром. Обидва яруси виконані в зрубній конструкції. У нижній частині піддашшя опирається на випуски вінців зрубу, у верхній – на рівні низу аркад – на консолі, приставлені до стіни [18, с.53]. У першому ярусі збереглися аркові прорізи, які свідчать про те, що колись дзвіниця виконувала функцію входу на територію церковного подвір'я. Зруб другого ярусу завершується аркадою зрубної конструкції. Церква і дзвіниця формують єдиний ансамбль, який чудово повторює лінію ландшафту гір.

У XIX ст. також з'явилися дзвіниці, достойні бути зачислені до першорядних пам'яток української архітектури. Серед них особливо цікаві ті, що вносять нові варіанти дзвіниць, які в основному презентують національні риси: простоту форм, добрі пропорції та виразність образу.

Вже на початку нашого століття виникла триярусна струнка й похвалена гарними отворами дзвіниця з напівкруглими завершеннями – більшими на другому і меншими на третьому поверсі – в селі Рожанка Верхня [4, с.158].

У південно-західній частині церковного подвір'я Святодухівської церкви в селі Верхня Рожанка знаходиться двох ярусна дерев'яна дзвіниця, яка згідно написом на одвірку, збудована в 1877 р. майстром А. Галадем. Вона цікава тим, що належить до типу дзвіниць, які появились в кінці XIX – на початку XX ст., де на нижній квадратний в плані зруб, витягнений вище від піддашшя, посадили вузький верхній каркасний ярус, завершений восьмигранним наметом [23, с.28].

Навпроти головного входу до церкви Успіння Пресвятої Богородиці, що в селі Тухолька стоїть дерев'яне дзвіниця, яка, за свідченням вирізаного напису на праному одвірку, побудована майстрами Кожучуком і Федором Ровимюком. Дзвіниця в плані квадратна, двох'ярусна. Перший ярус зрубний, другий – каркасний: в ньому розміщені голосники півкруглої форми по чотири з кожного боку квадрата. Завершує дзвіницю восьмигранний наметовий верх [20, с. 245].

Дзвіниця разом з церквою створювали архітектурний ансамбль, який становив велику цінність до проведення «реставрації», коли замінили ґонти на оцинковану бляху, та часткову конструкцію верхів.

У повній гармонії з церквою святого Михайла, що в селі Плав'я знаходиться триярусна, квадратна в плані, завершена восьмигранним наметом на четверику дзвіниця, збудована в 1884 році, на два роки раніше, ніж церква. До дзвіниці з півночі при рубане приміщення, яке перекрите трисхилим зі заломом дахом. Стіни двох ярусів зрубні, третього виконані у каркасній схемі. Єдиний ансамбль з церквою святого Михайла, що в селі Сможе становить дерев'яна двох'ярусна дзвіниця, яка також увінчана наметовою покрівлею. Нижній ярус зрубний, верхній – каркасний, вони відділені між собою піддашшям, яке тримається на випусках вінців [5, с.105].

У селі Грабовець старшою за Василівську церкву є двоярусна дзвіниця, розташована на південному заході церковного подвір'я. Напис на дверях свідчить, що вона збудована в 1874 р. Має традиційний квадратний план, стіни зрубної конструкції та піддашшя, що оперізує перший ярус. У першому ярусі дзвіниці – прохід на церковне подвір'я [26, с. 94].

У єдиному ансамблі з церквою в селі Лавочне збудована дзвіниця, яка знадиться на північному заході. Це триярусна споруда, де перший ярус зрубний, верхній – каркасної конструкції, на останніх двох ярусах знаходяться відкриті галереї. Завершує стіни восьмигранний намет. Дзвіниця збудована в 1908 році [11, с.176]. Оперізує дзвіницю на першому ярусі піддашшя, оперте на консолі випуски зрубу, на другому ярусі піддашшя опирається на приставні до нього стіни консолі.

Дзвіниця в селі Труханів була збудована у 1830 р. і становить пережиток сторожової вежі з витонченим силуетом. Дзвіниця – двоповерхова [11, с.187].

Дзвіниця біля церкви в с. Опорець побудована в 1844 році майстром Біланом. Триярусна, квадратна в плані, покрита восьмикутною пірамідою. Нижній ярус – зрубної конструкції, верхні – каркасної з ажурними галереями на обох ярусах. Піддашшя лежить на впусках вінців. Якщо при будівництві церков іноді застосовували найпростіші народні конструктивні прийоми, то при спорудженні дзвіниці при Михайлівській церкві 1863 року з с. Тисовець Сколівського району, що експонується в Львівському музеї архітектури та побуту, – уже складніші. В її основі – квадратний зруб, який покладено на восьмигранник з відповідним пірамідальним завершенням. У минулому дзвіниці служили не тільки для дзвонів, але і виконували функції сторожової вежі, комори та прохідної брами. Власне у дзвіниці с. Тисовець на нижньому поверсі є наскрізні двері, через які проходили на церковне подвір'я [20, с.267].

У селі Орявчик на захід від церкви святого Луки є дерев'яна, квадратна в плані, триярусна дзвіниця, яка завершується наметом з маківкою. Збудована вона в 1801 р. майстром Степаном Косилевичом. Має традиційне піддашшя, верхи ярусів в каркасній конструкції в вигляді аркових галерей.

У південно-західній частині церковного подвір'я, біля церкви Успія Пресвятої Богородиці, що в селі Нижнє Синьовидне, знаходиться дзвіниця. Вона є квадратною в плані, двоярусна, покрита наметом. Стіни нижнього ярусу зрубні, верхні виконані в каркасній конструкції. Дзвіниця збудована у 1803 р. в зрівноважених пропорціях дає виразне зіставлення великого об'єму нижнього поверху, зі значно меншим щодо розміру верхнім поверхом [20, с. 267]. У добрій пропорції з цілою будівлею зроблено піддашшя першого поверху у пірамідальний дах над другим поверхом, по три заокруглених розрізи прорізів під цим дахом та маленьку барочну грушовидну баньку з маківкою і хрестом на завершенні.

У селі Кальне через 17 років після будівництва церкви святого архістратига Михаїла у 1837 р. односільчани збудували триярусну, квадратну в плані дзвіницю, яка завершена восьмигранним наметом. Стіни першого і другого ярусів – зрубні, третього – каркасні у вигляді аркади-галереї. В першому ярусі є прохід на подвір'я церкви. Вона належить до високохудожніх витворів бойківської школи.

Дзвіниця церкви Пресвятої Богородиці в селі Верхнє Синьовидне збудована в 1930 р. майстром Нагірним. Дерев'яна стоїть в північно-західному боці від церкви, вона собою квадратну в плані двоярусну будівлю, у якої перший ярус зрубний, а другий каркасний. Верхня частина менша в плані. Цей перехід ззовні вирішений у вигляді широкого піддашшя, напіввідкритої галереї. Дзвіниця перекрита чотирисхилим дахом з ґонтою [15, с. 54]. Згодом стіни були оббиті пофарбованими дошками, а ґонта замінена залізом.

Нижче по рельєфу на південний захід від Покровської церкви, у селі Ялинкувате знаходиться дзвіниця. Це квадратна в плані двоярусна будівля, де перший ярус зрубний, другий – каркасний з відкритою аркадою. У переході між ярусами на випусках вінців є піддашшя. Завершує стіни дзвіниці восьмигранний наметовий верх з перехватом, який є в композиційній відповідності з верхами церкви [23, с.28].

Дзвіниця Іванівської церкви у селі Хащовання разом з церквою створили архітектурний ансамбль, який становив велику цінність до проведення «реставрації», коли замінили ґонту на бляху та часткову конструкцію верхів [20, с. 269].

У селі Межиброди поряд з церквою з південної сторони стоїть дерев'яна дзвіниця. Вирішена у зрубно-каркасній системі конструкцій і є двоярусною. Нижній ярус (4,90*4,85 м) квадратний в плані вирішений у каркасі. Верхня частина другого ярусу має вигляд аркатури, а нижня змальована вертикально дошками. Перехід від квадратного зрубу першого ярусу – до восьмигранного каркасу другого ярусу зовні вирішений у вигляді широкого піддашшя. Воно опирається на виносах вінців зрубу, які мають декорований профіль, аналогічний до виносу під піддашшя церкви. Дзвіниця перекрита восьмигранним наметовим верхом і завершується невеликою маківкою з хрестом [23,

с.29]. Дах покритий залізом. У 2006 р. верхній центральний купол перекрито жовтою нержавіючою бляхою.

Дерев'яна дзвіниця церкви Воскресіння Христового в селі Орів невелика за своїми розмірами. Вона утворена квадратним нижнім зрубом та верхнім ярусом каркасної конструкції. Верх дзвіниці перекритий двосхилим дахом. Пам'ятка архітектури виконувала роль надбрамної дзвіниці – це підтверджується наскрізним проходом через нижній зруб і зашалюванням стін верхнього ярусу на висоту людини. Останнє не давало використовувати її, як оглядову вежу. На дзвіниці дзвін з надписом: «Року Божія 1755». Сучасний вигляд частково змінений у зв'язку із заміною ґонтового покриття залізом [23, с.30].

Отже, архітектурою в дереві Бойківщина прославилася не тільки на всю Україну, а й поза нею. Адже саме вона тепер займає визначне місце в історії архітектури за своєю оригінальністю і багато варіантністю будівельних типів. Кожний з цих типів має свій особливий образ. Найбільше визначився мистецькими якостями ступінчато-пірамідальний тип бойківських сакральних будівель з трьома вежами. Асиметричний і одночасно добре зрівноважений, артистично вироблений образ цієї найчастіше скомпонованої в добрих пропорціях дзвіниці дає якнайбільше естетичне задоволення і створює піднесений настрій. В бойківській архітектурі принцип асиміляції, тобто уподібнення, проявляється насамперед у самому будівельному матеріалі – дереві, з якого збудовано сільські церкви і дзвіниці.

Натуральна барва брусів, з яких укладено стіни будівель, а також і пошиття стін, покрівель, піддашків і бань у вигляді дерев'яних дощочок, дерев'яної «черепиці» та ґонти – все це споріднює бойківські будівлі з навколишнім краєвидом, не тільки з погляду походження цього будівельного матеріалу, але й щодо загального кольору, близького до барви стовбурів і ґалуззя живих дерев.

Форма пірамідально-ступінчатої вежі, з мистецького погляду найоригінальнішого й найкраще виробленого типу бойківських дзвіниць, очевидно, виникла поступово – як архітектурний образ в уявленні бойківських майстрів – під впливом загального вигляду струнких карпатських смерек. Саме ця пірамідально-ступінчата структура об'єднує форму живого дерева з формою вежі як архітектурної композиції. У них західний верх майже однакової висоти з вівтарним, а центральний завжди вищий, масив плану має гострі виразні форми, що чудово перекликаються з оточуючим ландшафтом.

Бойківську сакральну архітектуру, яка виникла і розвинулася в цих районах, слід вважати реліктом української архітектури, який зберіг свою самобутність і традиційну симетричну композицію. Дерев'яні дзвіниці бойківських церков є не менш важливим об'єктом вивчення сакральної бойківської архітектури, оскільки вони існують ніби як доповнення до дерев'яних храмів. Саме без них краса і неповторність бойківської церкви є не повною та не розкритою до кінця.

Список використаних джерел

1. Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва / Д. Антонович. – Прага, 1923. – 94 с.
2. Грабар І. Дерев'яна церковна архітектура Прикарпатської Русі / І. Грабар // Пам'ятки України. 1997. – № 2. – С. 24–29.
3. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно політичних і економічних відносин Західної України / М. Грушевський. – Львів, 1906. – 178 с.
4. Данилюк А. Народна архітектура Бойківщини. Житлове будівництво / А. Данилюк. – Львів, 2004. – 168 с.
5. Драган М. Українські дерев'яні церкви / М. Драган. – К., 1998. – Ч. 1. – 105 с.
6. Думинець І. Верхнє Синьовидне: минуле і сучасне / І. Думинець. – Львів, 2003. – 289 с.
7. Залозецький В. Бойківський тип дерев'яної церкви, його відношення до історичних типів / В. Залозецький // Літопис Бойківщини. – 1938. – С. 5–12.
8. Івашко-Бадзюх Ю. Дерев'яна церковна архітектура і погляди крізь віки / Ю. Івашко-Бадзюх // Людина і світ. – 1995. – № 9. – С. 14–19.
9. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область. [Під ред. Тронько П. І.] в 26 т., 3 т. – К., 1968. – 237 с.
10. Кармазин-Коковський В. Архітектура бойківської церкви / В. Кармазин-Коковський // Пам'ятки України. 1997. – № 2. – С. 8–10.
11. Кармазин-Коковський В. Мистецтво бойківської церкви / В. Кармазин-Коковський. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1987. – 228 с.
12. Левицький Т. Плав'я / Т. Левицький. – Львів, 1997. – 178 с.
13. Логвин Г. По Україні / Г. Логвин. – Київ, 1968. – 185 с.
14. Лушпинський А. Дерев'яні церкви Галичини XVI–XVIII ст. / А. Лушпинський. – Львів, 1920. – 186 с.
15. Матисякевич З. Історія Синевіцка-Вижнього / З. Матисякевич. – Львів, 2003. – 74 с.
16. Могитич Р. Нариси архітектури української церкви / Р. Могитич. – Львів, 1995. – 78 с.
17. Сіреджук П. Церковні переписи Галицької землі XVIII ст. / П. Сіреджук // Історія релігії на Україні. Тези круглого столу. Львів, 9–10 травня 1994. – С. 16–19.
18. Січинський В. Бойківський тип дерев'яної церкви і його відношення до історичних стилів / В. Січинський // Сакральне мистецтво Бойківщини. – Дрогобич, 1998. – 53 с.
19. Січинський В. Пам'ятки української архітектури / В. Січинський. – Філадельфія, 1952. – 64 с.
20. Сколівщина / Під ред. С. Павлюк. – Львів, 1996. – 256 с.
21. Слободян В. Втрачені пам'ятки

- сакральної архітектури Львівщини / В. Слободян // Пам'ятки України. – 2006. – № 3. – С. 7–9. 22. Сродник С. Історія Корчинської шляхти: минуле і сучасне села Корчин / С. Сродник. – Львів, 2002. 48 с. 23. Сулик Р. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині / Р. Сулик. – Львів-Стрий, 1993. – 28 с. 24. Щербаківський В. Церкви на Бойківщині / В. Щербаківський // Записки НТШ. – Т. 24. – Львів, 1913. – С. 134. 25. Юрченко П. Дерев'яна архітектура України / П. Юрченко. – К., 1970. – 84 с. 26. Pulnarowicz W. U zrodelSanu, Stryja I Dniestry / W. Pulnarowicz. – Turka, 1929. – 94 s.

Вера Мельник

ДЕРЕВЯННЫЕ КОЛОКОЛЬНИ СКОЛЕВЩИНЫ

Статья посвящена проблеме, связанной с сохранением деревянных архитектурных сакральных памятников Сколевщины. Сделана попытка нового видения и обобщения сакрального искусства, а именно колоколен, как одного из самых ценных в этом плане регионов Карпатского края – Бойкивщины, который имеет особые заслуги в области деревянной архитектуры.

Ключевые слова: Сколевщина, Бойкивщина, сакральное искусство, деревянные колокольни, архитектура.

Vira Melnyk

WOODEN BELFRY SKOLE DISTRICT

The article is devoted to problems related to the preservation of sacred monuments of wooden architecture Skole District. An attempt new vision and compilation of sacred art, such as bell as one of the most valuable in this regard regions of the Carpathians – Boikivshchyna, which has special merits in the field of wooden architecture.

Key words: Skole District, Boikivshchyna, sacred art, wooden bell tower, architecture.